AUSTMARKA HISTORIELAG

MEDLEMSBLAD

Nr. 123 **Desember 2009**

Einar Østby fra Austmarka hevdet seg godt i skisporet både nasjonalt og internasjonalt for rundt 50 år siden, noe premiesamlingen i stua hans vitner om. Les mer om Einar side 8. (Foto: Vidar Pedersen).

Vi ønsker alle våre medlemmer en riktig god jul!

Innhold

Nytt fra laget 2
En tvilsom rivingstillatelse 5
Stipendier i Vinger 6
En jakthistorie 7
Rådet 7
Einar Østby 8
Smørlaget 13
Konfirmanter 1942 15
Anders på Sætra 18
Søndagsskole i Brødbøl 23
Kask 25
Gamle minner fra Brødbølskogen 28
Austmarka Bridgeklubb 50 år 29
Nytt fra Austmarka 31

Nytt fra laget

Nye medlemmer

Irene Mattsson, Kil, Sverige. John Svendsen, Finsrud. Mabel Aastebøl, Tobøl. Ella Hansen, Oslo. Else Marie Eriksen, Lillestrøm. Anne Lise Skøyum, Fetsund. Mons Gunnar Oustad, Ilseng. Einar Østby, Kongsvinger.

Gaver til laget

Fra Oddveig Hermansen og Arne Eikåsen: Husorgel fra siste halvdel av 1800-tallet. Orgelet har opprinnelig vært i Halteigen. Fra Noomi Fjeld: Fire gamle taburetter. Fra Knut Eriksen: Stor steinhelle foran Nystun. Fra Jan H. Berg: Steinhelle som skal være over murpipa på Smedhaugen. Fra Kvinnemuseet – Museene i Glåmdal: Boka Skoglandet. Fra Else Nygårdseter: Fortegnelse over merkeøkser for tømmer. Fra Olaug Rundhaug: Skilt som skal settes opp ved Jivordingen langs Masterudvegen. Fra Skogfinske Interesser i Norge: 5000 kroner, øremerket til biologisk mangfold.
Hjertelig takk for gavene

Historielagsfest 20. februar

Lørdag 20. februar kl. 19.00 ønsker vi velkommen til medlemsfest i Austmarka Samfunnshus. Musikken besørges av Berggrens fra Gräsmark. Det serveres cocktail, kyllingwok med tilbehør og drikke, kaffe og kaker.
Kuvertpris kr. 250,-.
Påmelding innen 14. februar til
Rolf Amundsen, tlf. 993 95700 eller
Anne Lise Solbergseter, tlf. 62 81 30 38.

Austmarka-kalenderen 2010 til salgs

Historielagets kalender for 2010 er nå ute i salg. Husstandene på Austmarka får i disse dager besøk av våre selgere, og vi håper de blir godt tatt imot. På Kongsvinger er våre selgere Kåre Lunderbye, tlf. 917 61932, og Erik Skarnes, tlf. 907 59500. Kalenderen blir også lagt ut i Joker Austmarka.
Bildemotivene er fra framhaldsskolens tid på Austmarka fra 1953 til 1969. Austmarka-kalenderen koster 60 kroner. Den kan også sendes i posten ved bestilling til Rolf Amundsen, tlf. 993 95700. Porto kommer da i tillegg.

Grasrotandelen

Til nå har 56 av historielagets 640 medlemmer valgt å gi oss sin grasrotandel. Det har resultert i at Norsk Tipping har overført omlag 15 000 kroner til lagets konto. Vi vil rette en stor takk til de som allerede har valgt å støtte oss med sin grasrotandel. Til de som ikke har valgt sin grasrotmottaker håper vi at du velger oss som mottaker neste gang du leverer inn ditt spill til Norsk Tipping. Det er svært viktig at du gjør ditt valg før nyttår fordi ordningen har tilbakevirkende kraft. Det innebærer at 5 prosent av alt du har tippet for hele inneværende år vil tilfalle grasrotmottakeren du velger. Dersom kommisjonæren spør etter historielagets organisasjonsnummer kan du notere deg at det er 971291443.

Lagets aktiviteter i vinter

Lørdag 12. desember kl. 11.00-13.00: Åpent på Arstun. Det serveres gløgg og pepperkaker. Her kan du: – betale medlemskontingenten for 2010, - kjøpe Austmarka-kalenderen, - gi et medlemskap i julegave, - eller bare slå av en prat.
Lørdag 19. desember kl. 14.00: Julebad i røykbadstua på Tunet. Vi unner deg den gode og velgjørende varmen som den skogfinske badstua gir. Det er helt frivillig å bade uti vatnet etterpå. Entre kr. 20,-. Etter badet samles vi med en julebrus i Bråtastua.
Lørdag 16. januar kl. 17.00: Julegranbrenning. Vi møtes på kirkeplassen og bærer juletreet i prosesjon til Tunet, der treet brennes under en enkel seremoni. Ta med ditt gamle juletre til bålet. Etterpå samles vi på Arstun hvor det serveres kaffe. Medbrakte kakerester og skvetter etter jula fortæres. Arr.: Austmarka Vel og Historielaget.
Tirsdag 19. januar kl. 19.00: Filmkveld på Arstun. Vi viser filmen Elvelangs som ble satt opp som friluftsteater på Kongsvinger i høst. Entre kr. 20,-. Kaffesalg i pausa.
Tirsdag 16. februar kl. 19.00: Utstilling av barneleker på Arstun. Har du leketøy som er 30-40 år eller eldre, vil vi gjerne at du tar med og stiller ut.
Lørdag 20. februar: Medlemsfest. Se egen annonsering.
Lørdag 27. februar kl. 14.00: Bading i røykbadstua på Tunet.
Tirsdag 9. mars kl. 19.00: Bildekveld på Arstun.
Søndag 21. mars kl. 17.00: Årsmøte i Austmarka Historielag på Arstun. Nærmere annonsering i neste nummer.
Lørdag 27. mars kl. 14.00: Påskebad i røykbadstua på Tunet.

Status for lagets prosjekter

Nystun (snekkerhuset): Arbeidsgjengen avsluttet for vinteren i slutten av oktober. Det aller meste av utvendig arbeid er utført, unntatt gangpartiet.
Mølla: Det er bygd kanal fra kornspissemaskinen så ikke kornavfallet fyker rundt i mølla. Møllerommet er feid og støvsugd.
Sjøviksaga: De fleste deler til drivverket er skaffet, og eksperter fra GUMF skal komme og veilede oss hvordan vi får på plass disse.

Badstua: Det er bygd opp ny røykovn med hvelv over fyringsstedet. Ovnen er større og har bedre kapasitet enn den forrige.
Hærsjøbrua: Vi har fått 50.000 kroner av Skogfinske Interesser og har gode muligheter til å få 25.000 kroner fra Norsk Tipping. Dermed er prosjektet finansiert, og vi bruker vinteren til å planlegge gjennomføringen.
Kulturminner: 5-torpsleden på Varaldskogen er ryddet og merket. Det gjenstår skilt og piler ved plassene Ratikken, Otertjernet, Kvåho, Varaldskogberget og Nordgarden. Det er merket to plasser på Varaldskogen.
Bilder: Alle våre skole- og konfirmantbilder er skannet, og vi har lagt ved de tekstene som er tilgjengelig.
Annet: Låven på Tunet hadde ikke tett tak, og som en midlertidig løsning er det lagt på bølgeblikk.
Årets Marken ga et overskudd på 36.743 kroner.

En tvilsom rivingstillatelse

Av Åge Sørmoen

Lørdag 31. oktober ble det holdt brannøvelse på våningshuset i Klakadalen (Furunes) ved Møkeren. Plassen ligger svært så idyllisk til like ved sjøen. Stua der var sannsynlig fra rundt 1827 da plassen ble ryddet av finske etterkommere.

Austmarka Historielag er like fortvilet hver gang et gammelt, særpreget hus blir jevnet med jorda uten at vi vet noe før i ettertid. Kanskje ikke alle gamle hus fortjener å stå, men lokale verneinstanser bør bli varslet – i det minste for å dokumentere huset og for eventuelt å ta vare på dører, vinduer og listverk. Kanskje var det ei opprinnelig røykstue som her ble flammenes bytte?

Det er tvilsomt om de som har gitt rivingstillatelse for huset i Klakadalen har vært på skikkelig befaring. Flere ganger på 2000-tallet har hus fra 1800-tallet blitt revet med en svært tynn argumentasjon at de ikke er bevaringsverdige.

Huset i Klakadalen blir offer for brannøvelse. Foto: Bjørn Dybing

Jeg har vært i kontakt med fylkeskonservator Tore Lahn, med saksbehandler i Kongsvinger kommune, med de andre historielagene i kommunen og med Kvinnemuseet etter at dette siste huset ble brent. Det ser nå ut til å være mulig å få rivingsøknadene til uttalelse hos lokale lag før vedtak fattes.

Stipendier i Vinger

Vinger herredsstyre bevilget i møte i går etter søknad skolestipendier til følgende: Kåre Øverby 30 kroner, Gerd Ingelsrud 50 kroner og Synnøve Håkerud 50 kroner.

Representanten Berg var imot stipendier til handels- og middelskoler for jenter. – Kvinnfolk er bestemt til å steike pannekaker, sa han. – Svært mange av de som går denne slags skoler har vanskelig for å få jobb. Da er det bedre å yte stipendier til ungdom som vil søke praktiske skoler.

Kongsvinger Arbeiderblad, 4/4 1941.

En jakthistorie

Av Rune Skoglund

Følgende er fortalt meg av Lars Nytomta:

Det hendte en morgen han var på tiurleik. En tiur spilte på en barflekk, og det var en kraftkar. Det var bare denne ene tiuren. Men han hadde en veldig oppvartning av røyer. Ikke mindre enn 17 røyer gikk på rekke og rad opp til tiuren som finet (bedekte) dem på tur. De var så ivrige etter å komme fram at de krøp over ryggen til de foran for å komme hurtigst mulig fram til tiuren. Alle røyene ble bedekt.

Da Lars hadde sett dette, slengte han børsa på skuldra og gikk heim uten bytte. Hans uttalelse var den at han syntes tiuren burde fått medalje.

Rådet

Huset som i dag har adresse Bygningsgutua 9, hadde funksjon som provianteringsråd under første verdenskrig – derav navnet Rådet, en betegnelse som fortsatt brukes.

I medlemsblad nr. 115 for to år siden er det skrevet om Rådet. Vi var da usikre på hvem de første beboerne var og når huset ble satt opp.

Mabel Aastebøl (f. Ødegård) har gitt oss disse opplysningene: Hennes bestefar het Auden Engebretsen Ødegård og bodde på Ødegården, Brødbøl, til gården ble solgt på offentlig auksjon i 1905.

Auden (f. 26/7 1844) var først gift med Karen Eriksdatter Karterud (1844-1877) og deretter med Marina Amundsdatter Brødbøl (f. 1854). I alt var det 15 barn, hvorav 11 gutter. De eldste guttene reiste til Amerika.

Etter at Audens familie måtte ut av Ødegården, satte han opp hus i Skullerudhaget. Dette var vel i 1906. Et par av sønnene var heime en tur fra Amerika og hjalp til med byggingen. De hadde drevet i byggebransjen og var kjent med å sette opp hus i bindingsverk (det vi gjerne kaller reisverk). Huset, som senere ble kalt Rådet, var det første bindingsverkhuset som ble reist på Austmarka, ifølge Andreas Thorsen.

Auden Engebretsen og hans familie bodde i huset fram til 1913 da de flyttet til Brødbøl.

Einar Østby

Fra små kår i Høibygrenda til verdenstoppen i langrenn

Av Åge Sørmoen

For oss som fulgte ivrig med i vintersporten for snart 50 år siden, var det ekstra spennende å være austmarking når det pågikk langrenn. Vi hadde vår egen mann å heie på i skisporet – i radio og fjernsyn.
Det sies at nordmenn er født med ski på beina – men slik var det slett ikke med Einar Østby. Først da han var 13-14 år fikk han et par brukte ski av naboen, Kristian Sørli. At Einar skulle bli noen god skiløper var det ingen som trodde da han var smågutt.

En oppvekst i fattigdom

Einar er født 7/9 1935, nest yngst i en søskenflokk på fem. Foreldre var Kristian Martinsen Østby og Emma Teodorsdatter fra Holseter i Eidskog. Faren døde før Einar var tre år, og yngste søstera Anna var bare åtte måneder gammel.
Det ble et hardt slit for Emma å være eneforsørger for en familie på seks i de vanskelige 30-åra og likedan under krigen. På Østby hadde de to kuer, gris og noen høner, så det hjalp godt for å holde sulten unna. Emma var flink med håndarbeid, hun strikket og sydde. Hun arbeidet hos Melby i Holseter og i Brattberget hos sin søster.

Dusjmulighetene var små på Østby. Søster Anna hjelper til med et fat etter ei av Einars treningsøkter. Bildet tilhører Einar Østby,

Einar hadde sin skolegang ved Masterud skole. Vegen var 3-4 km, og det kunne være tungt å baske seg fram i snøen, særlig fram til Masterudlia, derfra var det som regel bedre veg. Ski hadde han ikke før siste skoleåret.

Interessen for langrenn vekkes

Skiene som Einar fikk i 13-14 årsalderen ble flittig brukt. Det ble laget hoppbakke og gått opp løyper. Andre vinteren han hadde ski, gikk han en tur til Hølsetra. Ved badstua der skulle det arrangeres langrennsløp, noe han ikke visste om. Einar slang med i de klærne han hadde – og vant løpet! Voksne, garvede skiløpere måtte se seg slått av 14-åringen. Som 17-åring hadde Einar råd til å kjøpe nye ski. Hos Westby Sport fikk han et par Landsem-ski for 100 kroner. Pengene hadde han tjent på vedhogst om høsten.

Einar med pokal da han vant junior-NM i 1955
Bildet tilhører Einar Østby

Han meldte seg inn i Jaren Idrettslag og var i alle sine idrettsår trofast mot klubben. Det første klubbrennet han deltok i, gikk ved Hellerud. Einar vant overlegent. Ordfører Einar Tjernsberg var også til stede. Han skjønte at man her hadde et talent som burde tas vare på. Tjernsberg stilte opp for unggutten, med penger, med kjøring til renn og med overnatting heime på Skinnarbøl skole.

En ski-verden åpner seg

Det ble mer system over treningen for Einar Østby da han så sine muligheter som skiløper. Heime på Østby hadde han gått opp ei løype på 5-6 km. Denne gikk han utallige ganger, og hver gang tok han tida. Resultatene kom etter hvert. I 1955 ble han norgesmester på ski for junior. Han hadde fått et navn i skimiljøet på landsbasis.
I den vesle Høiby-grenda var det også et skimiljø blant ungguttene. I 1956 ble Jaren kretsmester i skistafett for junior. På laget var Reidar Lønhøiden, Egil Masterudlien, og selvsagt Einar Østby – alle fra Høiby-grenda.

På slutten av 1950-tallet hadde nok Einar et mål og et håp om å komme til OL i Squaw Walley 1960. Men Norge hadde en lang rekke gode, etablerte løpere han måtte kjempe med. Disse var stadig på treningsleirer i regi av Langrennsforbundet. Einar trente på egen hånd og arbeidet i skogen. Han arbeidet ved Bendikstorpet i 1959 og sprang att og fram den 7-8 km lange vegen i gummistøvler! Ved det første uttakningsrennet til OL ble han nr. 4, og et senere renn vant han. Nå var vegen åpen til de olympiske leker i USA.

Konkurrerte med verdenseliten

I Squaw Walley stilte Einar på 15 km og ble nr. 4. Håkon Brusveen fikk gull på distansen. Disse to var selvskrevne på stafetten. Einar hadde tredje etappe og gikk klart fra sin argeste konkurrent Huhtala fra Finland. Han hadde en tilsynelatende betryggende ledelse da han vekslet med Brusveen på siste etappe. Men Håkon ble slått nærmest på målstreken av Hakulinen fra Finland. Nærmere en olympisk gullmedalje er det ikke godt å komme.

Einar hadde en god periode som skiløper i første halvdel av 1960-tallet. Han hadde fem andreplasser i NM på 15 km fra 1960 til og med 1964. Jevnheten disse åra var det ikke mange som kunne vise maken til. Under VM i Zakopane 1962 ble han nr. 7 på 5-mila, nr. 5 på 3-mila og fikk tredjeplass på 15 km. I stafetten var han med og tok fjerdeplass.

Skiløperen fra Høiby-grenda var sugen på en internasjonal seier etter mange bra resultater rett oppunder teten. Den kom under prøve-OL i Seefeld 1963. Aldri før hadde en nordmann vunnet ei tremil internasjonalt, men nå slo Einar til og beseiret alle konkurrenter.

I OL 1964 i Innsbruck ble det også brukbare resultater: nr. 6 på 30 km, nr. 7 på femmila og fjerdeplass i stafetten. Ellers deltok Einar i utallige løp, for eksempel i Holmenkollen, Lahti og Falun. Det strømmet på med medaljer og pokaler, noe bildet på førstesida i bladet viser.

Einar Østby i fint driv på 30 km i Seefeld der han ble første nordmann som vant ei internasjonal tremil. Bildet tilhører Einar Østby.

Et idrettstalent

Einar Østby fikk ikke vist sitt talent som skiløper før han var nærmere konfirmasjonsalderen. Treninga i ungdommen foregikk på egenhånd

fram til 1960. Eneste bistand han hadde var at veslesøster Anna gikk opp treningsløype for ham! Men han hadde god teknikk, og i skimiljøet ble han kalt "flatmarkspesialisten fra Vinger". I 1964 ble han norgesmester på 20 km terrengløp, og han deltok i to landskamper i friidrett på 10.000 meter.
Men han fikk en gang erfare at alt må ligge til rette hvis en skal oppnå toppresultat, ikke bare talent og trening. Under ei tremil i Mikkeli, Finland, hadde mannen som skulle forsyne ham med drikke uteblitt. Einar ledet med 54 sekunder halvveis, men gikk tom for væske og måtte kjøres i pulk fram til mål. Han tok ingen skade av denne kollapsen og var like god til neste løp.

Stiftet familie og trappet ned

I 1964 giftet Einar seg med Inger Lise Trosholmen. De bosatte seg på Kongsvinger. Etter hvert fikk de tre barn; Gjermund, Iren og Vegard. Han deltok fortsatt i langrenn, men satset ikke slik som før. I 1969/70 bygde de hus, og hjemmet Rognlien i Østby ble solgt. Einar var austmarking med bosted i Høiby-grenda i 30 år, og han føler seg nok mye som austmarking ennå. Hver julaften tar han turen til Austmarka kirke.

Ski ble levebrødet

Mens Einar var på topp og konkurrerte hadde han arbeid i skogen i sommerhalvåret. Som skogsarbeider i kommuneskogen drev han også en tid etterpå. Men i 1976 ble han ansatt i Landsem Skifabrikk som konsulent. Det vil si at om sommeren var han selger og rådgiver, og om vinteren var han Landsems representant overfor toppløperne med smøring og montering av ski. Dette var en jobb midt i blinken for Einar, men det var svært mye reising hele året, og etter ti år sa han takk for seg hos Landsem. Fram til pensjonsalderen var han vaktmester ved Holt sykehjem, og deretter har han vært medhjelper hos Bjarne Bråthen i Friskus Sport.
Einar Østby er nå 74 år, men sprek og i god form tross litt hjertetrøbbel i fjor. Inger Lise og han bor idyllisk til i enebolig på Rasta. Her kan Einar nå ta det litt mer med ro og se tilbake på et rikt idrettsliv i skiløypa.

Smørlaget

Av Randi Børrud

Hvis du spør yngre austmarkinger i dag om de vet hva smørlaget er, vil de antagelig svare at det er det laget som ligger mellom brødskiva og pålegget.

Austmarka smørlag var noe helt annet. Det hele startet i 1936 etter at en komite hadde jobbet med saken et par måneder. I tiden før dette møtet hadde bønder og småbrukere ordnet seg så godt de kunne på egenhånd med produksjon og levering av smør. Vi kan jo tenke oss at enhver småbrukerkone som sitter igjen med en fin smørrull, gjerne ville ha mest mulig igjen for strevet. Jeg har nok en mistanke om at disse konene var drivkraften til at smørsamvirke kom i gang.
Etter hvert som folk fikk forståelsen for hvilken støtte de kunne oppnå gjennom smørlaget, våknet interessen. Det var ca. 40 medlemmer med fra starten. De nødvendige maskiner og redskap som trengtes ble innkjøpt, og de ventet bare på en meierske som skulle komme og gi instrukser om hvordan det hele skulle foregå.
Av de ca. 900 kr. som maskinene kostet, fikk laget et statsbidrag på opptil 75 %.
Medlemmene skulle betale en avgift til laget på 1 kr. pr. ku. Til gjengjeld fikk de smørtrygd på 30 øre pr. kg. Dette var et godt bidrag til alle småbrukere.
Lokaler ble stilt til disposisjon i Samvirkelaget. Vandrelærerinne Helga Reitan hadde demonstrert og gitt undervisning i bruken av maskinene, samt gitt veiledning i melkens, fløtens og smørets behandling. Som elterske ble ansatt Helga Lundhaug. Lagets forretningsførsel var det Hallaråker, bestyreren i Samvirkelaget, som tok seg av.
Lagets første formann var Klaus Grasli.
Det første årsmøtet ble holdt 28. februar 1937. Av regnskap og årsmelding kom det fram at det var omsatt 1148 kg smør av 27 leverandører. Smøret var sendt Norske Meieriers Eksportlag i Oslo til kontroll og videre omsetning. Statens tilskudd hadde nå steget til 35 øre, og produsentene fikk netto kr. 2,60 pr. kilo. Laget hadde betalt sin gjeld, og kunne gå videre med friskt mot.

Det er årene etter krigen jeg kjenner litt til. Det var ikke kilopriser og smørmengder jeg var opptatt av på den tiden. For oss som bodde like ved samvirkelaget, var det en spesiell dag for oss når smøret skulle leveres, for da fikk vi besøk av slektninger. Da kom de fra alle kanter av bygda med smørrullen sin. Smørdagen var en bestemt ukedag og når de hadde levert ukas produksjon, var det tid for kaffe og noe å bite i. Praten gikk livlig som den bruker når slektninger møtes.
I denne perioden var det Paula Høegh som var smørkjerring, som vi kalte det den gang. Jeg husker at jeg var innom kjelleren i Samvirkelaget og fikk se hvordan det hele foregikk. Det var en utrolig porsjon smør som danset rundt i elta.

Etter 20 års virksomhet ble smørlaget nedlagt. På disse 20 årene hadde laget mottatt hele 105 961 kg smør. Laget hadde da en kapital på bok på hele 20.000,- kr. Beløpet skulle stå urørt i 10 år, men rentene skulle hvert år gå til sang- og musikklivet i bygda. For å avrunde det hele ble det holdt et avviklingsmøte med fest. Her var det en person som ble spesielt hedret for sin innsats for laget, det var lagets første formann Klaus Grasli. Han fikk en gave på kr. 500,- for sitt store arbeid for laget, noe han beveget takket for med å sitere et vers av Bondesangen:

Jord du er vår moder
over alt ennu.
Skifter livets goder
trofast bliver du.
Ligger hvor du lå,
byder hvor vi gå
årvisst enn i dag
åndens underlag.

Konfirmanter i Austmarka kirke 1942

Hele 50 ungdommer sto til konfirmasjon i Austmarka kirke høsten 1942. Bildet på de to neste sidene er tatt under konfirmasjons-forberedelsene og er et såkalt "læsarbilde". Det var sjelden det ble tatt bilde på selve konfirmasjonsdagen.

1. rekke fra venstre: Hjørdis Hustveit, Berit Steinbakken, Solveig Østby, Ruth Trosholmen, Gunhild Masterudvangen, Astrid Nyland, prost Bjarne Hexeberg, lærer og kirkesanger Kristen Billehaug, Martha Fløtberget, Ingeborg Borthus, Jorun Sørli, Ingrid Paulsen, Elvy Snekkermoen, Åse Torp.

2. rekke: Jånn Grasli, Ingeborg Velta, Solveig Varildskog, Kari Vangen, Rigmor Skullerud, Else Fagernes, Dagny Holseter, Kari Husmo, Irene Maridal, Bjørg Utgården, Nancy Haakerud, Borghild Tangen, Magna Mengåen, Liv Østgård, Audhild Dahl.

3. rekke: David Rønning, Kjell Bjørndalen, Kristian Fløtberget, Magne Moe, Ottar Hammer, Mentz Michaelsen, Karsten Tomteberget, Gunnar Enderud, Leif Svendsen, Thorleif Sandhalla.

4. rekke; Håkon Lund, Kjell Sæther, Birger Westbye, Rolf Halteigen, Asbjørn Gylterud, Terje Solvin, Vidar Frantzen, Harry Gylterud, Ole Berg, Ragnar Myhrer, Hans Haget, Kristen Olsen Persvangen, Osvald Ødegård.

Anders på Sætra

Grensebutikk i ville skogen

Av Andreas Aafloen/Åge Sørmoen

Grensehandel og "Harry-turer" har pågått like lenge som det har vært butikker langs grensa mellom Norge og Sverige. I Håvelsrudsetra, like innafor grensen ved Håkerudtomta, lå det en liten landhandel med 20 kvadratmeter butikklokale. Her var det stor trafikk av norske kunder på 1930- og 40-tallet.

Butikken ble eid og drevet av Anders Ludvig Johannesson, bedre kjent som Anders på Sætra. Anders ble født rundt forrige århundre-skifte. Rune Skoglund fortalte at Anders hadde engelsk syke da han ble født, og det var uvisst om han kom til å leve. Han ble hjemmedøpt av Runes bestefar, Anders Andersen Løvkjølen.

Grensekjøpmann
Anders Johannesson
Bildet tilhører Karin Johannesson

Ikke bilveg

Til Håvelsrudsetra var det ikke bilveg, iallfall ikke fra norsk side. På svenskesida kunne en kjøre med bil til Älvtorp, og etter krigen helt fram til butikken. Anders hadde tidlig skaffet seg en liten lastebil. En dag i uka holdt han stengt – da reiste han til Arvika og hentet varer. Det siste stykket fram til butikken gikk varelasset med hest og vogn. Vinterstid ble det kjørt over Juptjernet. Rune minnes at en gang gikk hest og vogn gjennom isen ved bekkeoset der. Men det var heldigvis ikke djupere enn at hesten klarte å dra lasset gjennom vannet og opp på land.

I Glåmdalen 8. desember 1980 hadde Andreas Aafloen en reportasje om Anders på Sætra. Vi gjengir det meste av den her:

"Anders var en handelsmann av profesjon. Han skaffet alt. Kom det en kunde som spurte om ting litt utenom det vanlige, ble dette skaffet. Hans slagord var: "Jag skaffar allt ditt hjärta begjär".

Det var ikke uten problemer å gå til Anders på Sætra. Før krigen var det strenge tollbestemmelser på begge sider, og det meste av varene måtte smugles, men Anders var særdeles hjelpsom. På den tiden var det forbudt å kjøpe snus i Sverige for nordmenn, men ettersom den svenske snusen var bedre og billigere ble snusen den store eksportartikkelen for Anders. Sukker var også billigere, og mange tonn ble fraktet på ryggen fra denne butikken. Det meste en kunne handle for etter tollbestemmelsene var 15 kroner. Og tollerne var meget nidkjære, og de knep både snus og sukker. Tollerne som patruljerte i skogen og traff på en "snussmugler", så dette fort, for begge leppene var utsprengte.

Svenskesnusen var som manna for nordmenn, og som regel var det mange snusesker som ble innkjøpt hver gang en var hos Anders. Og de som tok en slik snustur, hadde med både til slekt og venner.

Vareutvalget var ellers stort hos Anders, og en fikk med seg det som vanlig ble brukt i husholdningen. Og prisene var ekstra lave – det bidro til at så mange gikk den lange og kronglete vegen for å gjøre innkjøp på svenskesiden. Og penger var det heller lite av hos nordmennene før krigen.

Under krigen

Da krigen kom til Norge med okkupasjon og stengte grenser, var det ikke mange som trodde de skulle få anledning til å handle mer hos Anders. Men stedet ble da enda mer et sentrum for grensehandelen og annen virksomhet. Flyktningestrømmen gikk over traktene og likeledes kurertrafikken. Mange flyktninger ble tatt imot og forsynt med mat før de dro videre innover. Og varer ble sendt over grensen. Rasjoneringen var ikke så streng i Sverige som her, og mange sultne nordmenn fikk ekstra kvote når de med stor redsel og fare for å bli oppdaget tok seg over til Anders.

Anders på Sætra kom i ei slem knipe da svenske militære besatte veslestua på stedet og benyttet denne som hovedkvarter. Da trodde han at hans norske kunder var utestengt, men det viste seg at de

svenske militære ikke brydde seg om hans nattlige turer til grensen med bør på ryggen for å treffe en kunde som hadde bestilt varer.
Men etter hvert ble det vanskeligere for nordmenn å nærme seg grensen. Det norske grensepolitiet var blitt kjent med trafikken som foregikk og voktet nøye på. Likeledes var det med tyskerne. Men både grensepolitiet og tyskerne følte seg ikke trygge i den store og mørke skogen., og det ble mest vakt om dagen. Men det var også farefullt å komme ut for de svenske tollerne som stadig patruljerte grensen. Den som var så uheldig, ble undergitt langvarige forhør og fikk også som regel en tur til landsfiskalen før han ble kjørt tilbake til grensen. Men de svenske myndighetene var som oftest snille, og slike hendelser ble som regel bare notert i hovedkvarteret på Hovelsrudsetra.

Pakketransport

Anders ble også en formidler av pakker som ble sendt fra folk som hadde rømt til Sverige. Han var landskjent i Sverige, og pakker med både mat og klær ble sendt til ham og viderebesørget til rette vedkommende. Pakkene var adressert til ham, men ved åpning var den rette adressen inni. Anders fikk sendt det videre med norske kunder han kunne stole på. Og alt kom som regel fram til stor glede for dem som på denne måten fikk en hilsen fra en av de kjære som måtte rømme til Sverige.
Men etter hvert ble det større risiko og vanskeligere å ta seg fram til Anders på grunn av tyskernes iherdige jakt på flyktninger og kurerer som også ville til Anders og handle. Og handelsvirksomheten opphørte nesten i slutten av krigen. Det var bare de som bodde nær grensen og som kjente til alle gjemmesteder som fortsatte handelen. Både de svenske militære og tollerne ble mer påpasselige etter hvert. Og med det norske grensepolitiet og tyskerne var det heller få som tok risikoen for å treffe Anders.

Sukker-perioden

Men da krigen var slutt og grensene åpne, ble det igjen stortrafikk til Anders på Sætra. Rasjoneringen var hard hos oss, men på svenske-siden ble den raskt avviklet og trafikken økte. Men nå var det svensketollerne og også de norske som var faremomenter. Sukker og snus sto igjen i fokus, men bestemmelsene var strenge, og det var bare

fem kilo matvarer en fikk ta med seg. Men det var uråd for tollerne å kontrollere alt, og tonnevis med sukker ble fraktet over grensen.

Sykkeldekk var stor mangelvare, og Anders var en tid den største kunden hos en gummivarefabrikk av sykkeldekk som ble videresendt til nordmennene. Nye sykler solgte også Anders mange av, og han kjøpte opp brukte, gode sykler og solgte for 20 kroner stykket. En toller ville en gang ikke godta at en austmarking hadde kjøpt en nesten ny sykkel for denne prisen, men austmarkingen hadde kvittering, og tolleren måtte bøye seg.
Men tolleren trodde at Anders hadde jukset med beløpet og ville prøve et slikt kjøp selv i håp om å knipe Anders på denne måten. Handelsmannen ville gjerne tollerne ha kloa i. Tolleren sendte sin sønn til Anders for å kjøpe sykkel til 20 kroner. Og ganske riktig; gutten kom hjem med ny sykkel som var innkjøpt for 20 kroner. Etter dette var den tolleren ikke så hissig til å kontrollere varene.
Men strenge bestemmelser og sukkerhungrige nordmenn gjorde at Anders måtte vandre i fengsel. Han kjørte en gang et hestelass med sukker til grensen, men ble tatt av grensetollerne for smugling og fikk dom og fengselsstraff.. Men hans hjelpsomhet kunne ikke noen dom frata ham, og han fortsatte vareleveringen som bare økte. Dette var før bilismen kom. En tur til Anders på Sætra var en opplevelse for nordmennene som bare måpte over det store vareutvalget. Og det ble flere fine turer over skogen for mange hundre austmarkinger og andre som var kunder. I den vesle krambua ble det utvekslet mange meninger og folk likte seg. Her fikk nordmennene kjøpt det de i mange år hadde vært foruten. Ikke minst fikk kvinnene kjøpt tøystoffer de sydde klær av. Og Anders hadde en blomstringstid av kunder også på svensk side. Det var mange bruk bebodd på Hovilsrudsetra den gang, og kundegrunnlaget var godt.

Men det ble en brå slutt for varehuset til Anders. En hjerneblødning stoppet virksomheten, og han døde etter en tids sykdom i 1955, rundt 55 år gammel. Det forandret så mye da dette inntraff og butikken ble nedlagt. Det kom også bilveg fram til grensen fra Brødbøl, og det er lett å ta seg fram. Gamle kunder som i dag kjører forbi stedet som rommet så mange opplevelser og minner, stopper opp. Huset står i dag som det var tidligere, og det står som et monument over den

barmhjertige samaritan som Anders på Sætra var. Han var handelsmann som satte hjelpsomheten foran pengene".

Butikken til Anders på Sætra. Sønnen Vidar foran huset som rommet butikken. Bildet er kopi fra Glåmdalen.

- Så langt Andreas Aafloen, som for snart 30 år siden ga en fin beskrivelse av grensehandelen i Håvelsrudsetra. En dag i november tok Rune Skoglund og jeg en tur til Karin på Sætra. Hun er svigerdatter til Anders og den eneste som nå bor i Sætra. Anders hadde to barn, Vivi og Vidar. Karin var gift med Vidar, men er nå enke. Huset som rommet butikken er nå revet. Karin er meget nevenyttig og driver stadig med veving og håndarbeid.

Rune Skoglund var nabo med Anders og kjente ham godt. Han kan skrive under på at han var en hjelpsom kramkar som gjorde mye for kundene sine. Rune fikk låne bæremeis av ham da han hadde kjøpt en hel sukkersekk, han fikk også låne ei ny pumpehagle, og en gang fikk han låne 100 kroner. – Men Anders var forretningsmann, sier Rune, -

han passet nøye på at han fikk det han skulle for varene. Det hendte han tok turer over grensa til norske kunder for å kreve inn utestående fordringer. Han hadde en svært god leveveg av handelen med nordmennene. Selvsagt kunne han også bli jukset. Han kjøpte opp ekornskinn. Disse hang oppunder taket i yttergangen. Ved et par anledninger tok austmarkinger med seg skinn fra gangen og inn i butikken og fikk betalt for det som var kjøpt tidligere!

Som rimelig var, hadde ikke Anders noe til overs for tollere. En yngre toller ved navn Lax hadde et godt øye til Anders' datter Vivi. Han kom inn i butikken og presenterte seg.

- Det er Lax, sa han.
- Fisk! hveste Anders og ville ikke snakke mer med toller-spiren.

Søndagsskole i Brødbøl

Unni Utgård i Skien har sendt oss bildet på neste side av barna/ungdommene som gikk på søndagsskole ved Brødbøl bedehus. Unni er datter av Hjørdis (født Isaksen) og Sven Utgård. Sven var lenge søndagsskolelærer på Brødbøl. Hjørdis husket de fleste navnene på bildet, og resten har Ragna Aaberg hjulpet oss med.

1. rekke fra venstre: Johan Åsli, Rolf Utgaard, Martin Gylterud, Egil Solvin, Arnold Gylterud, Syver Gylterud, Birger Utgaard, Erling Kristiansen, Bjørg Utgaard, Øystein Utgaard.
2. rekke: Ragna Aaberg, Gerd Ingelsrud, Bergljot Ingelsrud, Jorunn Utgaard, Solveig Olsen, Nora Solvin, Mimmi Haakerud, Ingrid Haakerud.
3. rekke: Hjørdis Gylterud, Gudrun Sundheim, Signe Gylterud, Karin Kristiansen, Dagny Utgaard, Ruth Utgaard, Gudveig Ingelsrud, Odd Østgård.
4. rekke: Inga Utgaard, Kjellborg Rønning, Synnøve Haakerud, Kari Haakerud, Kari Haakerud, Rønnaug Østgård, Aud Ingelsrud, Gudrun Solvin, Dagmar Olsen, Ruth Gylterud.
5. rekke: Ottar Gylterud, Birger Rønning, Jens Utgaard, Rolf Olsen, Ingvar Haakerud, Oddvar Åsli.

Til høyre bak søndagsskolelærerne Sven Utgård og Edvard Østgården.

Bildet er tatt 1931 av Anders Johannesson (Anders på Sætra).

Stua i Kask er ganske lik den som brant ned for noen år siden.
Foto: Kåre Lunderbye.

Slektsdelen

Anders Johansen f. 30/1 1812, d. 23/4 1870, fra mellomgarden Varaldskogen, men født på Opåskjølen, Brandval Finnskog g. 1835 med Berthe Johansdatter f. 23/8 1816, d. 7/7 1888, fra sørgarden Varaldskogen og ryddet plassen. De hadde 10 barn:

1. Mari f. 17/10 1836 gift 1/11 1863 med enkemann Erik Mathisen f. 12/3 1813 fra nedre Øieren, Brandval Finnskog og de bodde på søndre Varaldskogen som Erik hadde kjøpt i 1845. De klarte seg ikke der og de flytter til Varaldskogoset, hvor Erik dør 9/10 1898. Enken Mari og de 8 barna reiste til Amerika.
2. Anne f. 22/11 1839 fikk sønnen Johan f. 22/3 1860 med Peder Johansen fra søndre Aronstorpet. Anne giftet seg 10/7 1870 med Martin Eriksen f. 10/7 1835 fra Delåsen/Øster og får sønnen Martin f. 15/5 1870 før Anne dør 18/1 1873. Martin Eriksen gifter seg igjen og flytter til mellomgarden Varaldskogen.

3. Johan f. 20/3 1842, døde 4/4 1842.
4. Erik f. 26/2 1843, døde 16/4 1843.
5. Henrik f. 13/2 1845, døde 4/9 1846.
6. Kari f. 21/9 1847, gift med neste bruker her.
7. Henrik f. 16/3 1851, konfirmert 1868, døde ugift.
8. Berthea f. 15/5 1855, flyttet til Nes, Romerike 1872 og fikk attest 20/6 1883.
9. Eli f. 15/9 1858 fikk sønnen Andreas f. 11/6 1887 med Karl Olsen fra Åserudseter. Eli giftet seg 25/2 1893 med Embret Eriksen f. 1/8 1863 fra Åserudneset og de bodde der. Eli døde 15/1 1930 og Embret døde 17/6 1944. De fikk 4 barn.
10. Johan f. 26/2 1861, døde 9/11 1909 på Kjernsli, Speismark, hvor han var på legd. Han ble funnet frosset i hjel i skogen.

Neste bruker het også Anders Johansen. Han var født 1845 og kom fra Keltberg, Lekvattnet, Sverige og giftet seg 14/4 1873 med datteren her, Kari. Anders dør 29/6 1903 og Kari dør 25/1 1922. De fikk 8 barn.

1. Andrine f. 29/9 1871, trolig til Amerika og ugift.
2. Marthea f. 21/11 1873, tok utflytting til Oslo 1896 og giftet seg med Andreas Arnesen fra Gunnarsbråten og reiste til Amerika.
3. Gina Berntine f. 10/3 1876, trolig til Amerika og ugift.
4. Gustav f. 30/12 1878 døde 16/1 1960 ugift bodde hjemme.
5. Julius f. 24/12 1881 døde 11/11 1902.
6. Karelius f. 7/6 1885, tok utflytting til Amerika 1885. Trolig ikke gift.
7. Laurits f. 27/12 1887 døde 25/2 1969 ugift. Han var den siste som bodde her.
8. Karoline (Lina) f. 24/2 1891, fikk datteren Elsa f. 23/1 1915 med Oskar Nordkvist fra Lekvattnet, Sverige. Elsa ble gift 3/5 1941 med Laurits Sørli fra Kvåho og de bodde i Varaldskog skole. Lina giftet seg 4/6 1921 med Ole Johansen f. 28/8 1887 fra Varaldskogberget og de flyttet til Lebiko. De fikk datteren Karen Aslaug f. 27/8 1931, gift med Knut Roland fra Biri og de flyttet dit. Ole og Lina flyttet i 1969 og bygde nytt hus ved Varaldskog skole, hvor Ole døde 24/2 1970 og Lina døde 1/12 1973.

Gamle minner fra Brødbølskogen

I Glåmdalen 18. desember 1961 minnes en nesbu da han var på tømmerhogst i Brødbølskogen rundt 1920:

"Når en blir gammal, har en mange goe minner fra livet i skauen. Det var en høst for ca. 40 år sea. Her i Nes var det som vanli ittno å gjøra, å så hadde je sett i avisa at dom averterte etter høgger i Brødbølskauen. Je ringte da til rette vedkommende. Jo da, det var bære å komma, det skulle væra små, pen blink á 10 kroner tretylta, og bra losji.

Ja, så reiste vi da, han Johan kompisen min og je. Detta var enda om bedagen. Vi skulle reise til Åbogen st. Derifrå var det visst bare væl 20 km. å gå, så det var itte langt. Vi hadde litt å bæra på au, 2 økser, 2 sager, kopper, kniver, steikepanne, kaffekjel, håndagsklær og sengeklær og litt mat, så vi gikk nokså støtt og godt. Å så begynte det å snøge. Det var nokså mildt i være', så det kom snøfiller så store som lommetørklær, og kulande mørkt vart det utover eftan og kvel'n.

Vi gikk et par timer, og så gikk je inn på en plass og presangterte mæ, som fine folk gjør, og spørde etter rette vegen. Je traff ei gammal kjerring inne. Jo, sa kjerringa, straks bortpå her deler vegen sæ, sa a, og da går di den eine. Ja, takk for go underretning, sa je, å så gikk vi og var så heldige at vi tok den rektige vegen.

Tel slutt kom vi da fram tel gar'n der vi skulle væra. Je gikk inn i kjøkkenet, der traff je ei ung pen jente og spørde henne håpass vi skulle ligge. De skar ligge i veslestua, sa a, og så gikk vi dit. Der var det inga senger, men en stor peis i eine roa og en uhyre stor gammal omn, antagelig den fyste som er støpt i Norje. Den var sånn at det gikk itte an hverken å koke eller steike på'n. Så vi la oss på gølve' da om natta me nåa veatrer unner hue.

Om morran kom fullmekta og vart me oss tel skauen. Men tenker du itte at da hadde den små pene skauen vøksi tel mellom 8 og 13 tommer, og attpå tel så var'n liddeli stygg.

Da vi kom nerat om kvel'n, hadde det vøri en snikker der og laga senger som var så breie at det makeli' kunne ligge tre mann i dom. Ja, så klemte vi på og høgg, men det vart en hard vinter føre jul me' 1 meter snø og opptel 30 grader. Det kom noen svensker dit å kjørde.

Om kvel'n når det var kaldt i stua sa den eine svensken: - Mon tru at vi skulle elda i den der jævliga jernkubitsen.

Detta var straks etter førrie verdenskrig så det var dårlig me mat enda, og så vart'n Johan og je forlikt om at vi skulle koke suppe en synda. Vi var i butikken og fekk kjøpt noe halvrøti flesk og erter, men så hadde vi ittno å koke ti. Så gikk je' ner tel jenta og spørde om vi kunne få lånt ei gryte å koke ti. – Det skulle de meir enn gjerna ha fått, sa'a, - men men je har bære denna eine gryta, og den må stå i ommen støtt, før je har inga ringer tel ommen, sa'a.

Enda det nå er så mange år sea, så tenker je ofte med vemod på jenta som sto der så fatti' og itte hadde ringer tel ommen, og hvis hu lever og læser detta, så ønsker je'a ei god jul.

Fjellheim i Nes innunder jul 1961.
Karl Kristensen".

Austmarka Bridgeklubb 50 år

Av Åge Sørmoen

19. oktober i år kunne Austmarka Bridgeklubb feire jubileum. Da var det 50 år siden klubben ble tilmeldt Norges Bridgeforbund. Dette ble markert med en stor jubileumsturnering i Austmarka Samfunnshus 3. oktober og en jubileumsmiddag med spesielt innbudte gjester 1. november.

Interessen for bridgespilling på Austmarka går enda lenger tilbake enn 50 år. Allerede under krigen var spillet kjent, og Arne Fagernes og Paul Varildbakken vant en landsomfattende pokalkonkurranse arrangert av Aftenposten, der det gjaldt å levere beste løsninger på forskjellige bridgeoppgaver.

25. februar 1958 ble det kalt sammen til møte i Austmarka Skytterhus med formål å starte bridgeklubb. Over 20 interesserte møtte, og toller Sune Hansson ledet det hele. Bjørn Skullerud var klubbens første formann. Ei tid på begynnelsen var det faktisk tre bridgeklubber i bygda; Austmarka, Varald og Scandinavien som omfattet Kjerret og Häljeboda.

De første åra var interessen stor. De tre klubbene ble snart slått sammen, og det kunne møte opptil 40 deltakere på spillekveldene.

Lagturneringer ble arrangert mot bl.a. Eda, Arvika, Galterud, Lunderseter og Roverud.
Dessverre er klubbens protokoll for de første 30 år forsvunnet, så det er ikke godt å gi en fyldig beretning om det som har skjedd gjennom 50 år. I 1967 ble John Haget-Svein Østli og Kjell Finbråten-Jens Fagernes nr. 2 i kretsmesterskapet for lag. Erik Tomta og Bjørn Hustveit vant Kongsvingermesterskapet i 1978. Ellers har Rolf Jansrudvangen vært den austmarkingen som har tatt flest premier, men da ofte som representant for Oslo-klubber.
Det har ikke vært Austmarka bridgeklubbs høyeste mål å høste flest mulig premier utenbygds. Det sosiale ved spillekveldene har telt mer. Langt over 100 austmarkinger har deltatt i klubben for kortere eller lengre tid. Flere i klubben har 50 års "fartstid" ved bridgebordet.
Ved jubileumsmiddagen 1. november ble Rolf Jansrudvangen og Terje Bekken utnevnt til æresmedlemmer.

Spillekveldene på Pizza'n, Austmarka, samler 5-6 bord. Til venstre Per Erik Johnsrud, leder i klubben, med makker Rolf Jansrudvangen. Motstandere er klubbens yngste, Ole Morten Slåstad og Jo Inge Haget. Foto: Svein Elserud.

Austmarka-nytt

- for 50 år siden

Arbeidet med bru over Smalsundet har allerede vært i gang en stund, kunne Glåmdalen meddele 6/2 1960. Det pågår sprengning og planering på en 500 meter lang vegstrekning for at man skal komme ut med brumateriellet. (Smalsundet var grense mellom Vinger og Brandval kommuner på Finnskogvegen).

- for 75 år siden

"I går begynte arbeidet på Masterudveien i Vinger – veien fra Austmarka til Kongsvinger over Skinnarbøl. Ialt er 10 mann i arbeide for de 1000 kroner som Vinger kommune har forskudtert til veien, fire mann er i gang med å mure bru over Polbekken og seks mann holder på med en jordskjæring fra Skinnarbøl skole".

(Indlandsposten, 12/12 1934)

"Badet på Austmarka er nu ferdig. Meget fornuftig har man satt prisen for billigste bad til 25 øre. Fredag og lørdag blir der prøvebadning, begge dager fra kl. 1. Alle som vil får da bade gratis".

(Kongsvinger Arbeiderblad, 4/12 1934)

- og for 100 år siden

En sørgelig ulykke er hendt borte på Speismark i forrige uke. En mann i 40-50 årsalderen, Johan Andersen Kask fra Austmarka, var bortsatt hos Peder Johnsen Kjensli. Mannen var ikke verre enn at han ruslet omkring, og tirsdag var han ute for å plukke ved. Han kom ikke hjem til kvelds, og det ble satt i gang leting. Lørdag var 26 mann ute og lette, og han ble funnet på en myr ved Nordset i Speismarkskogen, stivfrossen og livløs.

(Indlandsposten, 15/11 1909)

Postabonnement **B**

Returadresse:
Austmarka Historielag
Postboks 38, 2224 Austmarka

Adresseforandring

Hvis du har flyttet eller skal flytte, vil vi gjerne ha beskjed om det, slik at du kan få bladet til riktig adresse.

Utgiver: Austmarka Historielag

E-post: ahl@skogfinskmuseum.no
Austmarka Historielags organisasjonsnummer er 971291443

Medlemskap koster 100 kr/år
Betales til: Austmarka Historielag,
postboks 38, 2224 Austmarka. Gironr. 1840.16.29625

Redaksjon

Åge Sørmoen (ansv. red.), tel. 62 82 81 47, e-post asormoen@online.no
Vidar Pedersen, tel. 62 82 84 35, mob. 924 50 292, e-post vip@online.no
Wenche Lønhøiden, mob. 917 90 240, e-post pelonhoy@bbnet.no

Stoff til neste nummer må leveres innen 15. februar

Trykt hos Glåmdal Trykkeri, Kongsvinger
Opplag: 730